

Διαπολιτισμικότητα στη ψυχολογική προσέγγιση παιδιών και εφήβων

Ελένη Λαζαράτου
Καθηγήτρια Παιδοψυχιατρικής
Α΄ Ψυχιατρική Κλινική
Ιατρική Σχολής Παν/μίου Αθηνών

Μετανάστευση

- Η μετανάστευση , η για διάφορους λόγους γεωγραφική μετακίνηση ανθρώπων, αποτελεί ιδιαίτερα ψυχοπιεστική συνθήκη
- Τα παιδιά μετανάστες είναι σε αυξημένο κίνδυνο να αναπτύξουν ψυχικές διαταραχές;
- αν ναι ποιοι είναι οι επιβαρυντικοί και ποιοι οι προστατευτικοί παράγοντες που επιδρούν στην αναπτυξιακή πορεία αυτών των παιδιών;

Λόγοι μετανάστευσης

- **Οικονομικοί μετανάστες:** δική τους επιλογή για αναζήτηση καλύτερου παρόντος και μέλλοντος τόσο για τους ίδιους όσο και για τις οικογένειες τους
- **Πολιτικοί πρόσφυγες :** κατόπιν εξαναγκασμού, βίαιη τραυματική εμπειρία

Συνθήκες μετανάστευσης

- Τραυματικές εμπειρίες: στη χώρα προέλευσης, κατά το χρονικό διάστημα της μετακίνησης τους , μετά την εγκατάσταση στη νέα τους πατρίδα
- **Για τα παιδιά:** χωρισμός της οικογένειας, εκτεταμένες περιόδους απομάκρυνσης και από τους γονείς και τα αδέρφια, απώλεια γονέα, ανεπαρκής γονεϊκή φροντίδα
- Απώλεια αγαπημένων προσώπων και τόπων, τρόπου ζωής , συνηθειών

Παιδιά μετανάστες

- παιδιά που γεννήθηκαν στην χώρα καταγωγής τους, μετανάστες
- στα παιδιά που γεννήθηκαν στην χώρα υποδοχής, παιδιά μεταναστών

σημαντικές διαφορές ως προς την κοινωνική και πολιτισμική προσαρμογή μεταξύ των δύο ομάδων

- τα παιδιά που γεννήθηκαν στην χώρα καταγωγής τους, αλλά μετανάστευσαν σε πολύ μικρή ηλικία, γεγονός που τα φέρνει κοινωνιολογικά πιο κοντά στους μετανάστες δεύτερης γενιάς

Επιπολιτιστικό στρες

- Άμεση και συνεχή επαφή δύο διαφορετικών πολιτισμών
- Προσαρμογή σε νέες κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές συνθήκες
- Υποβιβασμός της κοινωνικής και οικονομικής θέσης της οικογένειας
- Αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και των διακρίσεων εκ μέρους των γηγενών
- Ανεπαρκής γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής

Επιπολιτιστικό στρες στα παιδιά και τους εφήβους

- Διαφορετικό εκπαιδευτικό σύστημα
- Διαφορετικές πολιτιστικές αξίες στην οικογένεια και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον

Ευπάθεια των παιδιών μεταναστών

- Τα παιδιά των μεταναστών ανήκουν σε ομάδα υψηλού κινδύνου για την εκδήλωση ψυχικών διαταραχών
- **Ευπαθές παιδί:** μια εσωτερική ή εξωτερική πίεση προκαλεί σημαντική δυσλειτουργία, ψυχική αποδιοργάνωση ή σταμάτημα και αναστολή του δυναμικού του

Κρίσιμοι περίοδοι ευπάθειας για τα παιδιά των μεταναστών

- **Περίοδος μετά τη γέννηση:** οι μητέρες μετανάστριες γεννούν μόνες σ' έναν άγνωστο κόσμο, γεμάτο κινδύνους και αβεβαιότητα, χωρίς τα παραδοσιακά στηρίγματα
- **Έναρξη της σχολικής φοίτησης:** σηματοδοτεί την ένταξη του παιδιού στην κοινωνία υποδοχής, παιδιά ανεπαρκώς προετοιμασμένα να αποχωρισθούν το οικογενειακό περιβάλλον για να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον (εξωτερικός κόσμος και γι' αυτό ξένος)
- **Εφηβεία:** εγγραφή του εφήβου στην γενεαλογία του άλλα και σε κοινωνικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές ομάδες. Αναστροφή των γενεών, αναλαμβάνουν να προστατεύουν τους γονείς τους και λειτουργούν σαν διαμεσολαβητές ανάμεσα στη πατρική οικογένεια και τον έξω κόσμο

Ψυχική παθολογία παιδιών μεταναστών

- Εκ διαμέτρου αντίθετα ευρήματα προκύπτουν από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας
- **Migration morbidity hypothesis:** υπάρχει ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στη μετανάστευση και στη ψυχική νοσηρότητα
- **Selective migration hypothesis:** η μετανάστευση δεν αυξάνει κατ'ανάγκη το κίνδυνο εκδήλωσης ψυχικών διαταραχών λόγω συμμετοχής ισχυρών προστατευτικών παραγόντων όπως οικογενειακή συνοχή, κοινωνικά προστατευτικά δίκτυα κ.α.

Migration morbidity hypothesis

- Υψηλότερα ποσοστά ψυχοπαθολογίας στα παιδιά των μεταναστών, απ' ότι στο γενικό πληθυσμό
- Άγχος, επιθετικότητα, μικρότερη αντοχή στη ματαίωση, χαμηλότερη αυτοεκτίμηση, αυξημένη εξαρτητικότητα, πιο συχνές και πιο σοβαρές διαταραχές συμπεριφοράς, κατάθλιψη

Ψυχική παθολογία των παιδιών

- **Ψυχοσωματική παθολογία**, ταύτιση με ενήλικα μέλη της οικογένειας που πιθανόν σωματοποιούν
- Αντιδραστικότητα και **πέραςμα στη πράξη** εφήβων ιδιαίτερα σε οικογένειες με αυστηρούς γονείς που επιβάλλουν περιορισμούς με βάση πολιτισμικά δεδομένα της χώρας καταγωγής τους
- **Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες**, θύματα άμεσα ή έμμεσα ενδο-οικογενειακής βίας
- **Συναισθηματική κακοποίηση, παραμέληση** καθώς οι βιοτικές ανάγκες έχουν προτεραιότητα

Στη Γαλλία

- ειδικές αναπτυξιακές διαταραχές, καθυστέρηση λόγου από τρεις μήνες μέχρι ένα χρόνο σε σχέση με τα παιδιά των Γάλλων
- δυσκολίες στο επίπεδο των προσχολικών δεξιοτήτων και περισσότερες μαθησιακές διαταραχές
- στην ηλικία των οκτώ ετών, τα παιδιά των μεταναστών είχαν περισσότερα ψυχοπαθολογικά προβλήματα
- το ποσοστό “νεαρών μεταναστών” που εγκαταλείπουν το σχολείο κατά το 16ο έτος χωρίς να έχουν επιτύχει να γράφουν και να διαβάζουν υπολογίζεται στο 50% περίπου

(M.R. Moro, 2007)

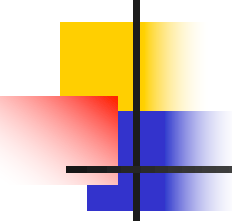
ψυχική ανθεκτικότητα

- Ο βαθμός συσχέτισης των γεγονότων ζωής με την προσαρμογή εξαρτάται λιγότερο από την αρνητική φύση τους και περισσότερο από τις στρατηγικές διαχείρισης του άγχους που διαθέτει το άτομο
- **ψυχική ανθεκτικότητα:** η ικανότητα του ατόμου να αντέχει και να εξέρχεται από την κρίση και την αντιξοότητα, επιστρέφοντας στο προηγούμενο επίπεδο ή σε υψηλότερο ακόμη επίπεδο ψυχικής λειτουργικότητας

Immigrant paradox

- Παιδιά μετανάστες πρώτης γενιάς παρουσιάζουν λιγότερες συναισθηματικές και συμπεριφορολογικές διαταραχές από ότι παιδιά γηγενών
- Έρευνα σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Αλεξανδρούπολη, μετανάστες μαθητές ανέφεραν λιγότερα ψυχολογικά προβλήματα από ότι οι Έλληνες (Λειβαδίτης, 2003)

-
-
- Υψηλά ποσοστά άγχους και η χαμηλή αυτο-εκτίμηση εφήβων μεταναστών δεν οφείλονται στην εμπειρία της μετανάστευσης
 - χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση λόγω της ανεπαρκούς γνώσης της γλώσσας και το χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο της οικογένειας (Hatzichristou & Hoph, 1995)

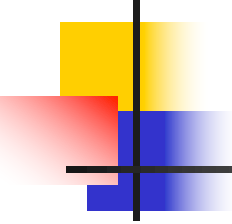
Συνθήκες του περιβάλλοντος

- Τρόπος με τον οποίο η κάθε χώρα υποδοχής αντιμετωπίζει τους μετανάστες αλλά και κάθε εθνική μειονότητα ξεχωριστά
- Σημαντικές διαφορές μεταξύ Ποντίων και Αλβανών μαθητών στη ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή αλλά και στα προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθήματος που παρουσιάζουν
- Καλύτερη αποδοχή από τους Έλληνες των Ποντίων μαθητών (Μόππη-Στεφανίδη, 2007)

Παιδιά μετανάστες δεύτερης γενιάς

- Περισσότερες δυσκολίες προσαρμογής και ψυχικές διαταραχές (Oppedal & Roysamb, 2004)
- Χαμηλή αυτο-εκτίμηση (Sam et al , 2008)
- **Ενδο-ψυχική σύγκρουση:** έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στη χώρα υποδοχής
- πιέζονται από την οικογένεια τους να διατηρήσουν τον πολιτισμό της χώρας προέλευσης
- ξένο προς τους ίδιους ή και υπαίτιο για τις διακρίσεις που μπορεί να υφίστανται (Τάκης και συν., 2011)

-
-
- Αντικρουόμενα αποτελέσματα μελετών ανάλογα με τους πληροφοριοδότες
 - Υψηλότερα ποσοστά διαταραχών όταν απαντούν οι δάσκαλοι και οι γονείς λιγότερα όταν απαντούν τα ίδια τα παιδιά
 - Παιδιά Τούρκων και Μαροκινών μεταναστών συγκρινόμενα με παιδιά Γερμανών παρουσίαζαν περισσότερες συναισθηματικές και συμπεριφορολογικές διαταραχές σε ερωτηματολόγια που συμπλήρωναν γονείς και δάσκαλοι και λιγότερες όταν τα συμπλήρωναν τα ίδια (Stevens et al, 2003)

Υπηρεσίες ψυχικής υγείας για τους μετανάστες

- Η μικρή χρήση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας από τους μετανάστες θεωρείται συχνό και συνηθισμένο φαινόμενο
- Οι γονείς ντρέπονται ή διστάζουν να κάνουν χρήση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας ιδιαίτερα όταν δεν γνωρίζουν τη γλώσσα
- Οι οικογένειες των μεταναστών έχουν διαφορετικές προτεραιότητες από τους επαγγελματίες της ψυχικής υγείας

«Η ψυχοπαθολογία των παιδιών των οικονομικών μεταναστών και η χρήση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας»

Αναγνωστόπουλος Δ Κ, Ρότσικα Β, Βλασσοπούλου Μ, Πεχλιβανίδου Ε, Λεγάκη Λ, Καλτσή Β, Λαζαράτου Ε. Ψυχιατρική, 2004, 15, 4, 347-364

■ υποθέσεις:

- α) Τα παιδιά των οικονομικών μεταναστών παρουσιάζουν περισσότερη ψυχοπαθολογία
- β) Οι οικογένειες των μεταναστών παρουσιάζουν περισσότερα ψυχοκοινωνικά προβλήματα
- γ) Οι μετανάστες κάνουν μικρότερη χρήση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και διακόπτουν πρόωρα τη συνεργασία

Μέθοδος

- 35 παιδιά με έναν τουλάχιστον γονέα οικονομικό μετανάστη ομάδα ελέγχου διπλάσιος αριθμός παιδιών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα
- Οι δύο ομάδες εξομοιώθηκαν ως προς την χρονική περίοδο προσέλευσης, το φύλο και την ηλικία
- Συλλογή των στοιχείων από τους φακέλους που τηρούνται στο αρχείο της υπηρεσίας
- Η αξιολόγηση της χρήσης των υπηρεσιών έγινε κατά το εξάμηνο μετά την πρώτη επίσκεψη
- Ψυχιατρική διάγνωση σύμφωνα με το ICD-10

Αποτελέσματα

- Σημαντική υπεροχή των μεταναστών από τα Βαλκάνια (72%), (37%) έχει γεννηθεί στην Ελλάδα
- Αγόρια προς κορίτσια 2/1
- Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών μεγαλώνει και με τους δύο γονείς και στις δύο ομάδες
- Στατιστικά σημαντικές διαφορές στα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά: χειρότερη οικονομική κατάσταση, απασχολούνται κυρίως σαν ανειδίκευτοι εργάτες, ζουν σε νοικιασμένο σπίτι, είναι σε σημαντικό βαθμό ανασφάλιστοι
- Δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές σε καμία παράμετρο ως προς την χρήση των υπηρεσιών, πλην εκείνης της «συνεργασίας με άλλες υπηρεσίες» που σημειώνεται στατιστικά σημαντική υπεροχή της ομάδας των μεταναστών

Αποτελέσματα

- Ολοκλήρωσαν στα ίδια υψηλά ποσοστά τον διαγνωστικό κύκλο, έλαβαν τις ίδιες διαγνωστικές και θεραπευτικές υπηρεσίες, είχαν ανάλογο αριθμό επισκέψεων και παρόμοια έκβαση.
- Δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς το είδος των ψυχιατρικών διαγνώσεων που τέθηκαν.
- Αντίθετα βρέθηκε μια σχετική υπεροχή των νευροβιολογικών διαγνώσεων (διάχυτες και ειδικές αναπτυξιακές διαταραχές, νοητική καθυστέρηση).

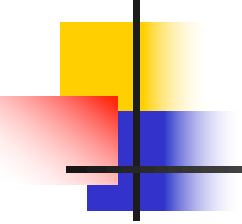
Συμπεράσματα

- Οι υποθέσεις ότι τα παιδιά των οικονομικών μεταναστών θα παρουσίαζαν περισσότερη ψυχοπαθολογία και δη ψυχοκοινωνικής αιτιολογίας δεν επιβεβαιώθηκαν.
- Τα αποτελέσματα της χρήσης των υπηρεσιών από τους οικονομικούς μετανάστες, δείχνουν ότι τα εμπόδια της γλώσσας και της διαφορετικής κουλτούρας δεν στάθηκαν ικανά να εμποδίσουν την προσφορά υπηρεσιών, σύμφωνα με τις ανάγκες των παιδιών και των οικογενειών τους, χωρίς διακρίσεις.
- Η διαφορά κουλτούρας δεν αποτελεί εμπόδιο για την άσκηση του θεραπευτικού έργου, με την προϋπόθεση ότι αίρονται τα κοινωνικο-οικονομικά φράγματα που εμποδίζουν την προσφορά του.

Συμπεράσματα

- Διαπιστώθηκε ότι όταν οι οικονομικοί μετανάστες ξεπερνούν τα αρχικά εμπόδια και αποκαθιστούν επαφή με τις υπηρεσίες τότε κάνουν καλή χρήση και δεν διακόπτουν πρόωρα τη συνεργασία τους μ' αυτές
- Οι υπηρεσίες ψυχικής υγείας πρέπει να λαμβάνουν υπ' όψιν τις συγκεκριμένες συνθήκες των εμπειριών των παιδιών των μεταναστών αλλά και να μην θυματοποιούνται ή να γίνεται υπερδιάγνωση στις δυσκολίες τους

-
-
- Το να σκεφτούμε την ετερότητα και να την αναπτύξουμε μέσα από κατάλληλες πρακτικές είναι συγχρόνως μια κλινική, επιστημονική και ηθική θέση